

Original Article

Received: 2023/09/17

Accepted: 2025/02/18

An Analytical Study of Islamic Concepts of Jihad and Anti-Imperialism in the Poetry of Rashid Salim Khouri

Elham Keramati¹, Ahmadreza Heidaryan Shahri^{1*}

1.Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Letters and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran

EXTENDED ABSTRACT

Purpose and Introduction: Historically, religion has had a crucial influence in writing, especially in poetry, and has persistently emerged as a prominent issue for poets and researchers. Consequently, a reciprocal and mutually enriching relationship has consistently existed between religion and literature, with both influencing and molding the other. This link frequently causes poetry to fulfill religious functions, facilitating the dissemination and more lucid articulation of religious objectives. Conversely, religion has offered poets significant intellectual and thematic underpinnings. Consequently, certain poets have utilized religious themes in their compositions, employing poetry as a means to attain social, educational, and political objectives. Rashid Salim Khouri, referred to as Qirwi, is a notable Lebanese Christian poet recognized for his significant contribution to Mahjar literature, particularly through his distinctive incorporation of Islamic philosophy in his writings. His poetry prominently incorporates religious concepts, particularly Islamic philosophy, as evidenced by his allusions to the Quran and its verses. His profound engagement with Islamic notions is a notable characteristic of his poetry, highlighting a significant intellectual and thematic link between this Christian poet and Islamic traditions. Consequently, numerous Islamic beliefs coexist with—and in certain instances, even eclipse—his Christian theological perspectives in his poetry. The principles of anti-imperialism, integral to Islam, are articulated more forcefully in Islamic teachings than in early Christian ideas, which frequently emphasize peace and non-violence. The centrality of Jihad in Islam is underscored by its classification as a branch of Islamic law, as emphasized in various verses of the Quran. Conversely, early Christian doctrines assert that Jihad and the principles of combat ought not to be integrated into religion, as Christianity is inherently pacifist. This study aims to investigate the impact of Islamic ideologies on Jihad and anti-imperialism in Rashid Salim Khouri's poetry, considering the delicate socio-political context of his homeland, which endured centuries of Ottoman and Western colonial domination, alongside his deep engagement with an Islamic cultural milieu. Furthermore, it seeks to analyze the poet's motivations for integrating these concepts into his compositions.

Methodology: This study utilizes a descriptive-analytical methodology to elucidate and examine instances of Jihad and anti-imperialism in the poetry of Rashid Salim Khouri. The study largely examines his lyrical compilations, particularly his *Diwan A'asir*. The chosen literary samples were selected by a deductive approach, beginning with specific instances and generalizing the conclusions. Initially, all of the poet's works were examined and critiqued, followed by the selection of instances addressing themes of Jihad, anti-imperialism, and pertinent Islamic concepts for further research.

Findings: The research findings reveal that despite the poet's departure from his homeland, Lebanon, due to the political, social, and economic upheaval instigated by the oppressive colonial regimes of France and Britain, he remains profoundly influenced by the Arabic and Islamic milieu of his birthplace. This influence is apparent in his poetry, where the teachings of the Quran and the anti-imperialist tenets of Islam are distinctly reflected. Consequently, the poet maintains an affirmative and supporting perspective on the Islamic principles of jihad and anti-imperialism.

Discussion and Conclusion: The notions of Jihad and anti-imperialism, as fundamental principles of Islam, are intricately connected to Rashid Salim Khouri's religious convictions and are distinctly manifested in several of his poetry. Although early Christian teachings, grounded in peace, reconciliation, and submission, have not prioritized such notions, Khouri's poetry explicitly repudiates them. He condemns the submissiveness and pacifism inherent in Christianity, while extolling the Prophet Muhammad (PBUH) as the quintessential exemplar of Jihad and resistance to tyranny. Moreover, in certain lines, Khouri references Quranic teachings to emphasize the significance of military readiness and armament as vital elements of Jihad, promoting deterrence via power against adversaries. The poet underscores the significance of unity and solidarity as the initial stage in Jihad. He asserts that triumph in Jihad against imperialists relies on the existence of a unified, cohesive community devoid of discord. According to Khouri, the sole avenue to genuine independence is via resistance and active battle (Jihad) against imperialist forces, especially Western colonial nations like Britain, France, and Israel. Thus, Khouri implores the Lebanese populace to revolt against imperialists and commemorates the martyrs and defenders of the nation in its struggle against oppression. Khouri adeptly integrates the Islamic notions of Jihad and anti-imperialism into his poetry, employing his literary creations as tools for social and political activity, compelling the Lebanese and broader Arab populations to oppose foreign subjugation and assert their sovereignty.

Keywords: The teachings of Islam, Christianity, Jihad and anti-arrogance, poetry, Rashid Salim Khouri.

How to cite this article: Keramati, Elham, Heidaryan Shahri, Ahmadreza, 2024-2025, "An Analytical Study of Islamic Concepts of Jihad and Anti-Imperialism in the Poetry of Rashid Salim Khouri", *Arabic Literature Criticism*, 15, 2 (29): pp. 64-78.

*corresponding Author Email Address: heidaryan@ferdowsi.um.ac.ir

DOI: 10.48308/jalc.2025.233153.1270

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۲۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۳۰

بررسی ایماژ اسلامی جهاد و استکبارستیزی در سروده‌های رشید سلیم خوری

الهام کرامتی^۱، احمدرضا حیدریان شهری^{*۱}

چکیده مبسوط

هدف و مقدمه: دین در طول تاریخ نقش بسزایی در ادبیات، به‌ویژه شعر، ایفا کرده است و همواره شاعران و پژوهشگران بسیاری به آن، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین اغراض شعری، توجه کرده‌اند. از این‌رو میان دین و ادبیات رابطه‌ای دوسویه برقرار بوده است. چنین ارتباطی موجب شده است تا شعر در بسیاری از موارد در خدمت دین درآید و به گسترش و بیان روشن‌تر اهداف دینی بشتابد، از سوی دیگر، دین نیز با موضوع‌ها و زمینه‌های فکری بی‌نظیر خود در خدمت طبع‌آزمایی شاعران و ادیبان قرار گیرد. با این توصیف، دسته‌ای از شاعران، با کار بست معانی دینی در اشعار خود، شعر را به‌منزله ابزاری برای نیل به اهداف اجتماعی، تربیتی و سیاسی به کار برده‌اند. رشید سلیم خوری، معروف به قروی، از شاعران مسیحی لبنان است که در ادب مهجر از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و اندیشه‌های دینی، به‌ویژه اسلامی، به شکل آشکار و برجسته‌ای در اشعار او نمود یافته است. تأثیرپذیری از اندیشه‌های دین اسلام و الهام‌گرفتن از آموزه‌های قرآن و آیات آن از بارزترین ویژگی‌های شعری او به شمار می‌آید که این امر نشان‌گر ارتباط محکمی میان این شاعر مسیحی با دین اسلام و قرآن کریم است. از این‌رو، بسیاری از باورهای دین اسلام دوشادوش باورهای مسیحی شاعر، حتی به شکل بارزتری، در سروده‌های او نمودار شده است. اندیشه جهاد و استکبارستیزی، که از مبانی دین اسلام و از مهم‌ترین ضرورت‌های آن به شمار می‌رود، در تعالیم اسلامی در مقایسه با مسیحیت از تأکید بیشتری برخوردار است. برای پی‌بردن به اهمیت مسئله جهاد در اسلام کافی است بدانیم که این موضوع به‌عنوان یکی از فروع دین اسلام مطرح شده و در بسیاری از آیات قرآن بر ضرورت آن تأکید شده است. این در حالی است که تعالیم اولیه مسیحیت بر این عقیده بنا شده که جهاد و قوانین جنگ نباید در قلمرو دین وارد شود، زیرا دین ضد جنگ است. بنابراین، با توجه به شرایط حساس زادگاه رشید سلیم خوری که بیش از چند سده زیر سلطه حکومت عثمانی و کشورهای استعمارگر بوده و با در نظر داشتن محل زندگی وی میان مسلمانان و تأثیرپذیری بالایی از اندیشه‌های اسلامی، جستار حاضر در پی آن است به بررسی تأثیر اندیشه اسلامی جهاد و استکبارستیزی بر سروده‌های این شاعر مسیحی بپردازد و، در صورت وجود تأثیرپذیری، هدف‌های شاعر از کار بست این اندیشه در اشعار خود را بررسی کند.

روش‌شناسی: در این پژوهش، نگارندگان کوشیده‌اند تا با روش توصیفی-تحلیلی به تبیین نمونه‌هایی از کاربرد اندیشه جهاد و استکبارستیزی در شعر رشید سلیم خوری بپردازند و به هدف‌های او از کاربرد چنین اندیشه‌ای دست یابند. برای انجام این پژوهش، به مجموعه‌های شعری شاعر، به‌ویژه دیوان «أعاصیر»، توجه شده و نمونه‌های شعری با روش قیاسی (کل به جزء) انتخاب شده است. به این ترتیب، ابتدا همه سروده‌های شاعر خوانش و بررسی شده، سپس نمونه‌هایی، که دارای اندیشه جهاد و استکبارستیزی و مفاهیم اسلامی مرتبط با این اندیشه بوده، انتخاب و تحلیل شده است.

یافته‌ها: با توجه به اینکه شاعر زادگاه خویش یعنی لبنان را در پی نابه‌سامانی‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی ناشی از سلطه حکومت‌های مستکبر و استعمارگر فرانسه و انگلستان ترک کرده، با این حال، او از فضای عربی و اسلامی زادگاه خویش تأثیر بالایی پذیرفته، به‌گونه‌ای که تأثیرپذیری از آموزه‌های قرآن و تعالیم استکبارستیزانه دین اسلام در اشعار او نمود یافته و این امر موجب شده است تا شاعر به اندیشه اسلامی جهاد و استکبارستیزی دیدگاهی مثبت و مدافعانه داشته باشد.

بحث و نتایج: اندیشه جهاد و استکبارستیزی، به‌عنوان یکی از ضرورت‌های دین اسلام و مهم‌ترین مبانی آن، به شکل عمیقی با باورهای دینی رشید سلیم خوری پیوند خورده و در برخی اشعار این شاعر مسیحی جلوه‌گر شده است. این در حالی است که به چنین اندیشه‌ای در آموزه‌های اولیه مسیحیت، که بر مبنای صلح و سازش و تسلیم بنا شده، کمتر توجه شده است. در همین راستا شاعر در اشعار خود نه تنها به مخالفت با روحیه تسلیم‌پذیری و سازش در دین مسیحیت برخاسته، بلکه شخصیت پیامبر اسلام (ص) را به‌عنوان بهترین آموزگار جهاد و مبارزه با مستکبران ستوده است. وی در برخی سروده‌های خود با بهره‌گیری از تعالیم قرآن بر ایجاد آمادگی نظامی و تسلیحاتی، به‌عنوان اصلی مهم در جهاد و عاملی برای هراس‌افکنی در وجود دشمن، تأکید کرده است. شاعر در اشعار خود با بهره‌گیری از معارف اسلامی بر اهمیت اتحاد و یکپارچگی، به‌عنوان نخستین گام در راه جهاد، اشاره کرده و لازمه پیروزی در جهاد با مستکبران را وجود جامعه‌ای متحد و خالی از تفرقه دانسته است. از نظر او، تنها راه رسیدن به استقلال مبارزه و جهاد با مستکبران و کشورهای استعمارگر غرب به‌ویژه انگلیس، فرانسه و اسرائیل است. از این‌رو، شاعر مردم لبنان را به مبارزه و جهاد با مستکبران تشویق می‌کند و به گرمی داشت و تقدیس شهیدان و مدافعان حرم کشور خود در برابر استکبارگران می‌پردازد. او، با کار بست اندیشه دینی جهاد و استکبارستیزی در سروده‌های خود، شعر را به‌منزله ابزاری برای رسیدن به اهداف اجتماعی و سیاسی و تشویق جامعه لبنان و جهان عرب به جهاد و مبارزه با دولت‌های استعمارگر غرب، به‌ویژه اسرائیل، به کار گرفته است تا این کشورها بتوانند با دستیابی به استقلال مانع دخالت بیگانگان در امور داخلی خویش شوند.

واژگان کلیدی: تعالیم اسلام، مسیحیت، جهاد و استکبارستیزی، شعر، رشید سلیم خوری.

استناد به این مقاله: کرامتی،

الهام، حیدریان شهری، احمدرضا،

پاییز و زمستان ۱۴۰۳، «بررسی

ایماژ اسلامی جهاد و استکبارستیزی

در سروده‌های رشید سلیم خوری»،

پژوهشنامه نقد ادب عربی،

ش ۲ (پیاپی ۲۹)، س ۱۵، صص ۶۴-

۷۸.

*corresponding Author Email Address: heidaryan@ferdowsi.um.ac.ir

DOI: 10.48308/jalc.2025.233153.1270

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

۱. مقدمه

ادیان نمی‌تواند بدون ادبیات رشد کند و ادبیات نیز بدون عنصر دین نمی‌تواند شکوفا شود (Latif Chaudhary, 2015: 93-88). به همین دلیل، دین در طول تاریخ نقش بسزایی در ادبیات، به‌ویژه شعر، داشته است، از این رو، میان دین و ادبیات همواره رابطه‌ای دوسویه برقرار بوده است. چنین رابطه‌ای موجب شده است تا شعر در بسیاری از موارد در خدمت دین درآید و به گسترش و بیان روشن‌تر اهداف دینی کمک کند، از سوی دیگر، دین نیز با موضوع‌ها و زمینه‌های فکری والای خویش در خدمت طبع‌آزمایی ادیبان قرار گیرد.

هر شاعر برجسته‌ای، خواسته یا حتی ناخواسته، به کار خود نوعی رنگ مذهبی می‌دهد و، با کمک رنگ دینی، شعر همچون یک رسانه عمل می‌کند (masaravaha, 2013: 250-251). بسیاری از اشعار دینی، به دلیل مفاهیم ارزشمند خود، نه تنها رنگ و جلای باشکوهی به شعر می‌بخشد، بلکه در ذهن‌ها جای می‌گیرد و در جایگاه اثری جاودانه بر سر زبان‌ها می‌افتد. بنابراین، شاعران و پژوهش‌گران بسیاری به دین، به‌عنوان یکی از اغراض شعری، توجه کرده‌اند. با این توصیف، دسته‌ای از شاعران، با کاربرد معانی دینی در اشعار خود، از شعر همچون ابزاری برای اهداف اجتماعی، تربیتی و سیاسی استفاده کرده‌اند.

اندیشه جهاد و استکبارستیزی از مبانی دین اسلام و از مهم‌ترین ضرورت‌های آن به شمار می‌رود. برای پی‌بردن به اهمیت مسئله جهاد در اسلام کافی است بدانیم که این موضوع به‌عنوان یکی از فروع دین اسلام مطرح شده است. تکرار این واژه به همراه مشتقات آن در قرآن کریم نشان‌دهنده عظمت و تأکیدی است که اسلام و قرآن برای جهاد و پیکار در راه خدا در نظر گرفته است. البته این به آن معنا نیست که مقاومت و پایداری خاص اسلام است و در ادیان دیگر همچون مسیحیت وجود ندارد، بلکه این موضوع از زمان خلقت آدم نمود داشته، ولی بر ضرورت این امر در تعالیم اسلام در مقایسه با تعالیم مسیحیت تأکید بیشتری شده است، زیرا تعالیم اولیه مسیحیت به‌وضوح دال بر این است که یک مسیحی نه تنها

نباید از خود با توسل به زور دفاع کند، بلکه حتی نباید از قانون کشور در برابر ظلم و ستم کمک بگیرد (حمیدالله، ۱۳۷۳: ۱۳۵). سراسر کتاب انجیل آکنده از رفتار محبت‌آمیز، حتی نسبت به دشمنان، است، همان‌طور که در متون دینی منسوب به ایشان آمده است: «شنیده‌اید که گفته‌اند همسایه خود را محبت نما و با دشمن خود عداوت مکن، اما من به شما می‌گویم که دشمنان خود را محبت نمایید و برای لعن کنندگان خود برکت بطلبید و با آنان که از شما نفرت دارند احسان کنید» (انجیل متی، باب ۵، جمله ۴۴). همچنین در جای دیگری از انجیل می‌خوانیم: «با شریر مقاومت نکنید، بلکه هر که به رخساره شما طپانچه زد، دیگری را نیز به‌سوی او بگردانید و اگر کسی خواست قبا‌ی تو را بگیرد، تو عبا‌ی خود را به او واگذار» (همان، باب ۵، جمله ۳۸). بنابراین، می‌توان گفت در تعالیم اولیه مسیحیت چنین اندیشه‌ای یافت نمی‌شود، زیرا «جهاد و قوانین جنگ به عقیده مسیحیت نباید در قلمرو دین وارد شود» (مطهری، ۱۳۶۴: ۹).

درباره رابطه مسیحیت با جنگ و جهاد، برخی آموزه‌های مسیحیت مدافع صلح عشق و محبت است. از سوی دیگر، برخی آموزه‌های آن برای توجیه خشونت استفاده شده است (volf, 2008: 1-17). دیدگاه مسیحیت از جهاد و جنگ در طی تاریخ این دین دستخوش تغییر شده است با اینکه حضرت مسیح (ع) بیش از هر چیز بر صلح تکیه و تأکید می‌کند. می‌توان گفت الهیات یا کلام مسیحیت اولیه جنگ را لعن کرده و مپروود دانسته است، اما، از زمان کنستانتین به بعد، نویسندگان و واعظان مسیحی از استعارات دلیرانه و جنگی در وصف دین خود سود جسته‌اند (فاستر، ۱۳۵۸: ۱۳۶). پس از آن، مسیحیان سال‌ها اعتقاد داشتند که استفاده از خشونت و جنگ برای ترویج دین و برخورد با مخالفان درست است و این طرز تفکر منجر به شکل‌گیری جنگ‌های مقدس، از جمله جنگ‌های صلیبی، شد (بیگدلی، ۱۳۶۳: ۴۱).

در همین راستا، رشید سلیم خوری از جمله شاعران مسیحی لبنان به شمار می‌رود که بیشتر اندیشه‌های او بر باورهای اسلامی بنا شده است. این شاعر با وجود مسیحی‌بودن تأثیرپذیری چشم

گیری از مضامین اسلام و آیات قرآن داشته است (سجادی، ۱۳۹۴: ۴۱). اندیشه‌های دینی، به‌ویژه اسلامی، به‌گونه برجسته‌ای در اشعار او نمود یافته است. از این‌رو، بسیاری از باورهای دینی اسلام دوشادوش باورهای مسیحی شاعر، حتی به‌شکل بارزتری، در سروده‌های او نمودار شده است. این شاعر مسیحی نه تنها با تأثیرپذیری از رویکردها و اندیشه‌های اسلامی به شعر خود غنا و جلال باشکوهی بخشیده، بلکه از کاربست چنین اندیشه‌هایی برای بیان برخی اهداف مدنظر خود استفاده کرده است.

با مطالعه اشعار این شاعر مسیحی می‌توان به تأثیرپذیری بالای او از فرهنگ اسلامی و بسیاری از آموزه‌های این دین پی برد. این مسئله حتی موجب شد بسیاری از مسیحیان او را متهم به مسلمانی و جنگ با مسیحیت کنند. از این‌رو، برخی متعصبان خصومت شدیدی را برضد وی نشان دادند و سعی کردند او را دشمن مسیح جلوه دهند، زیرا او درباره حضرت محمد (ص) و اسلام دیدگاهی مدافعانه داشت» (yazici, 2020: 56).

درباره نقش اسلام و تعلیم قرآن در اندیشه‌های شاعر همین بس که خود شاعر در یکی از نوشته‌هایش نسبت به این موضوع اعتراف کرده است. او در این باره می‌گوید: «کتاب قرآن بیشترین تأثیر را در تغییر مسیر زندگی من داشته است» (القروی، ۱۹۹۶: ۶۰۳). الهام‌گرفتن از آیات قرآنی از بارزترین ویژگی‌های شعر وی به شمار می‌آید که نشان‌گر ارتباط شاعر با دین اسلام و کتاب الهی‌ست؛ تعابیر و مفاهیم قرآنی به‌گونه‌ای هنرمندانه و با خلاقیتی خاص توأم با ظرافت‌های ادبی در شعر این شاعر مسیحی به کار رفته و باعث جذابیت و تأثیرگذاری شعر او شده است (سجادی، ۱۳۹۴: ۷). موضوع بیشتر سروده‌های این شاعر ملی‌گرایی و میهن‌دوستی است. باتوجه به شرایط حساس زادگاه شاعر، که بیش از چند سده زیر سلطه حکومت عثمانی و کشورهای استعمارگر بوده، و با درنظر داشتن رویکرد اسلامی شاعر و تأثیرپذیری بالای او از اندیشه‌های اسلامی، جستار پیش‌رو در پی آن است تا به بررسی تأثیر اندیشه جهاد و استکبارستیزی، به‌عنوان باور مشترک و مقدس همه

مسلمانان، در سروده‌های این شاعر مسیحی بپردازد. آنچه پژوهش حاضر را به‌عنوان یک ضرورت در ذهن خوانندگان مطرح می‌کند، کاربست اندیشه جهاد و استکبارستیزی در شعر رشید سلیم خوری، شاعر مسیحی لبنان، است. همان‌طور که پیشتر اشاره شد، از آنجاکه، در تعلیم اولیه مسیحیت، اندیشه‌ای به‌عنوان جهاد و مبارزه طلبی وجود ندارد و توصیه‌های این دین بر مبنای صلح و سازش بنا شده و نظر به اهمیت و نیاز امروز جوامع اسلامی و عربی به مبارزه برضد استعمارگران و جهاد با مستکبران و چگونگی بازتاب این موضوع در شعر یک شاعر مسیحی، که میان مسلمان زندگی کرده و با اندیشه‌های آنان مانوس گشته است، و با توجه به اینکه تاکنون پژوهشی در این باره صورت نگرفته، لذا بررسی وجود چنین اندیشه‌ای در شعر شاعری مسیحی، که در جامعه‌ای اسلامی پرورش یافته، و پی‌بردن به اهداف مدنظر وی از کاربست این اندیشه ضروری به شمار می‌رود.

با توجه به نابسامانی‌های سیاسی اجتماعی و اقتصادی موجود در جامعه لبنان و میهن شاعر، که در اثر سلطه حکومت‌های استعمار گر به وجود آمده است، و درنظر داشتن رویکرد اسلامی شاعر و تأثیر پذیری او از آموزه‌های قرآن و اسلام به نظر می‌رسد رشید سلیم خوری نسبت به اندیشه جهاد و استکبارستیزی دیدگاهی مثبت و مدافعانه داشته باشد. در این پژوهش، نگارندگان کوشیده‌اند تا با روش توصیفی- تحلیلی به تبیین و تشریح نمونه‌هایی از کاربرد اندیشه جهاد و استکبارستیزی در شعر رشید سلیم خوری بپردازند و به اهداف مدنظر او از کاربست چنین اندیشه‌ای دست یابند. برای انجام این پژوهش به مجموعه‌های شعری شاعر، به‌ویژه دیوان «أعاصیر»، توجه شده است. در این پژوهش به دنبال پاسخ به پرسش‌های زیر هستیم:

- اندیشه جهاد و استکبارستیزی به چه صورت در شعر شاعر نمود یافته است؟
- شاعر در پرداختن به موضوع جهاد و استکبارستیزی تا چه اندازه توانسته است از باورهای اسلامی تأثیر بپذیرد؟

۱-۱. پیشینه

بررسی پژوهش‌های انجام شده درباره این موضوع نشان می‌دهد که تاکنون چندین مقاله و پایان‌نامه درباره رشید سلیم خوری به چاپ رسیده است که هر کدام به بررسی یکی از زوایای شعری او پرداخته است. در ادامه به آنها اشاره می‌شود:

۱- پایان‌نامه‌ای با عنوان «رشید سلیم خوری بین الکلاسیکیه و الرومانسیه» نوشته فاطمه سالارزاده سربالا به راهنمایی صادق عسکری و شاکر عامری که در ۱۳۹۰ در دانشگاه سمنان به چاپ رسیده و در آن گرایش شاعر به دو مکتب کلاسیکی و رومانی و تأثیر هر کدام از این مکاتب بر سروده‌های وی بررسی شده است.

۲- پایان‌نامه‌ای با عنوان «بررسی بینامتنی قرآن در شعر رشید سلیم خوری» که در ۱۳۹۴ از سوی سعدی سجادی و محمدرضا عزیزی‌پور در دانشگاه کردستان نوشته شده و در آن به تبیین و تشریح گونه‌های بینامتنی قرآنی و بررسی اهداف شاعر از کاربرد آیات قرآن در شعر پرداخته شده است. در این پایان‌نامه، شناخت چگونگی و میزان تأثیر قرآن بر روستا و ژرف‌ساخت اشعار این شاعر نیز بررسی شده است.

۳- مقاله‌ای تحت عنوان «رشید سلیم خوری، ابوطالب معاصر (ترس‌ها و عقده‌ها)» نوشته حسین یازیچی که در ۱۳۹۴ (۲۰۲۱م) به زبان ترکی استانبولی در مجموعه مقالات کنفرانس بین‌المللی وین-اتریش به چاپ رسیده و بیان‌گر این نتیجه است که شاعر به دلیل فشارهای اجتماعی و محیطی و تهدیدهای موجود در روستاهای محل زندگی خود نتوانسته است مسلمان شود. این مقاله، ضمن مقایسه احوال شاعر با ابوطالب، عموی پیامبر (ص)، به ذکر شباهت‌های این دو شخصیت نیز می‌پردازد.

۴- مقاله‌ای با عنوان «بررسی سبک ادبی در اشعار وطن الخوری»، که در ۱۳۹۹ از سوی جواد گرجامی، عادل آزاددل و معصومه شبستری نوشته شده و در فصلنامه ادب عربی به چاپ رسیده است. این مقاله بیان‌گر به‌کارگیری سبک متمایز شاعر در رو ساخت و ژرف‌ساخت اشعار وطنی است، همچنین نشان‌گر خلاقیت

شاعر در این باره نیز هست که در لایه‌های مختلف واژگانی، معنایی، بلاغی و موسیقایی شعر وی نمود یافته است.

با توجه به اینکه در هیچ‌یک از پژوهش‌های نامبرده به اندیشه شاعر از زاویه دین، به‌ویژه اسلام، پرداخته نشده، از این رو، پژوهش حاضر به بررسی اندیشه اسلامی جهاد و استکبارستیزی در اشعار این شاعر مسیحی می‌پردازد که نگرشی نو نسبت به شعر او به شمار می‌آید و شایسته است بدان توجه شود. در این پژوهش، نمونه‌های شعری با استفاده از روش قیاسی (کل به جزء) انتخاب شده است.

۲. معنای جهاد از دیدگاه‌های مختلف

واژه جهاد از ریشه جَهَد بر وزن فَعَال به معنای سختی و مشقت و تلاش است (ابن‌منظور، ۱۴۱۴، ج ۳: ۱۳۳)، اما، در کاربرد اصطلاحی آن، واژه جهاد صورت دیگری از مصدر مجاهده در باب مفاعله است که به‌خوبی نشان از یک رابطه دوطرفه دارد (دائرةالمعارف بزرگ اسلامی، ج ۹: ۱۴۹). این واژه در اصطلاح شرع به معنای ایثار جان و مال و قدرت و توانایی در جنگ با کافران و فاسقان برای دعوت به دین حق و اعتلای کلمه اسلام و اقامه شعائر ایمانی است که به وسیله دست، مال، زبان و قلب انجام می‌پذیرد (محمود عبدالرحمن، ج ۱: ۵۴۳).

برای پی‌بردن به اهمیت جهاد در اسلام کافی است که بدانیم این موضوع به‌عنوان یکی از فروع دین اسلام مطرح شده است. در فرهنگ اسلامی، جهاد و شخصیت مجاهد فی سبیل الله از ارزش والایی برخوردار است، به‌گونه‌ای که، در راستای جنگ و جهاد، نیزه و شمشیر و سایر سلاح‌ها، حتی اسب‌های مجاهدین اسلام، ارزشمند است. قطره خونی که از پیکر مجاهد در صحنه جهاد جاری می‌شود، حتی غباری که بر پای ایشان می‌نشیند، هریک به نوبه خود از جایگاه ویژه‌ای در اسلام برخوردار است (حرعاملی، ۱۱۰۴، ج ۱۱: ۵-۹). طبق آیات قرآن، کسانی که جان و مال خود را برای جهاد در راه خداوند فدا می‌کنند، در درگاه الهی از سایر مسلمانان بالاترند و خداوند به آنان مژده بهشت و آمرزش داده است (صف، ۱۱).

این در حالی است که تعالیم اولیه مسیحیت بر این عقیده بنا شده که جهاد و قوانین جنگ نباید در قلمرو دین وارد شود، زیرا دین ضد جنگ است. بسیاری از مسیحیان معتقدند اسلام دین خون و شمشیر است. آنان مسیحیت را دین صلح و دوستی برمی‌شمارند و این دین را از جنگ و خون‌ریزی به دور می‌دانند، چراکه در مسیحیت دستوری برای جهاد و مبارزه برضد ستم و استکبار وجود ندارد. این دین پیروان خود را در همه حال به سازش و صلح دعوت می‌کند، همان‌طور که در یکی از تعالیم این دین آمده است: اگر کسی به گونه‌ی راست شما سیلی زد، می‌بایست گونه‌ی چپ خویش را نیز به‌سوی او بگردانید (انجیل متی، ۳۹/۵).

شاید دلیل این امر را بتوان چنین دانست که مسیحیت طرح جامع و قانون کاملی برای تشکیل حکومت ندارد تا قانون جهاد داشته باشد، بلکه این دین دربردارنده‌ی مجموعه‌ای از نصیحت‌هاست، درحالی‌که دین اسلام، در قبال تشکیل جامعه و حکومت، خود را متعهد می‌داند و اصلاح جهان را اساسی‌ترین وظیفه و رسالت خود می‌داند.

۳. آشنایی با رشید سلیم خوری

از آنجاکه هر انسانی متأثر از شرایط اجتماعی و سیاسی محیط زندگی خویش است، از این‌رو، برای درک بهتر زندگی شاعر، مطالعه‌ی زندگی‌نامه او ما را برای فهم بهتر آثارش یاری می‌کند. رشید سلیم خوری، معروف به قروی (شاعر روستایی)، در ۱۸۸۷م در روستای بارباره لبنان چشم به جهان گشود. پدرش ابتدا معلم بود، ولی بعدها به تجارت مشغول شد. مادرش نیز از خانواده‌ای اصیل بود. او در چنین خانواده‌ای پرورش یافت. اولین معلم وی قیصر وحید الغرزوی بود که به دعوت تسامح میان مذاهب و گروه‌های مختلف شایع در لبنان شهرت داشت و در رشد فکری شاعر تأثیر بسزایی داشت (شاره، ۱۹۸۲: ۵۲). شاعر در نوجوانی در مدارس هم‌چون مدرسه الفنون الأمريكية، سوق العرب و الأئمة الوطنية تحصیل کرد و پس از آن در ۱۹۰۵م وارد دانشگاه آمریکایی بیروت شد، سپس هم‌چون

پدرش حرفه معلمی را پیش گرفت و به مدت هفت سال به کار آموزش مشغول گردید. او در امر آموزش نیز هم‌چون دوران تحصیل خود باثبات نبود و این عدم ثبات در تمام مراحل زندگی با او همراه بود. سرانجام در ۱۹۱۳ به دلیل شرایط نابسامان زادگاه خود به آمریکای جنوبی (برزیل) مهاجرت کرد. از آنجاکه انسان بدون دلیل تمایلی به ترک وطن و جدایی از خانه و کاشانه و زندگی آرام خویش دارد، مهاجرت رشید سلیم خوری نیز فرار از واقعیتی تلخ و حرکتی انقلابی و واکنشی اعتراض‌گونه به شرایط بد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و تعصب‌های مذهبی بود که قدرت‌های استعمارگر اروپایی در لبنان به وجود آورده بودند. او در اشعار خود، بیش از نیم سده، عرب‌ها را به هم‌گرایی فراخواند (خیاط و دیگران، ۱۳۸۵: ۳۹). شاعر در آمریکای جنوبی با سختی‌ها و ناکامی‌های بسیاری روبه‌رو بود و تمام دوران زندگی خود را در قناعت و محرومیت به سر برد (مراد محمد، د: ۲۴).

در باره عقاید دینی شاعر باید گفت او شاعری مسیحی با ایمانی راسخ به خداوند بود و بنا به گفته‌ی خود او هیچ‌گاه شک‌وت‌زدید درباره خداوند وجودش را فراموش نکرد و نمازش تنها تسبیح و شکر و اعجاب در برابر عظمت خدا بود (القروی، ۱۹۹۳: ۳۱)، ازسوی دیگر، تأثیر پذیری از آموزه‌های اسلامی در آثار او بسیار مشهود است تا جایی که به گفته‌ی خودش: «کتابی که در زندگی من تأثیر داشت قرآن کریم بود» (القروی، ۱۹۹۶: ۶۰۳).

آثار او شامل دیوان‌های الرشیدیات، القرویات، الأعاصیر، اللامیات الثلاث و دیوان القروی است (البینی، ۱۹۹۱: ۹۰). اشعار این شاعر تعبیری از تاریخ و شرایط زندگی مردم زمانه‌اش است. امروزه وی میان شاعران عرب از معدود کسانی است که رسالت شعری خود را ایفا کرده و حوادث بزرگ بیش از نیم‌قرن از تاریخ بشر را به تصویر کشیده است (شاره، ۱۹۶۶: ۶).

هر خواننده‌ای، که به‌دقت دیوان أعاصیر و زمزم او را بخواند، شاهد بیشتر حوادث و اتفاقات رخ داده در کشورهای عربی خواهد بود. همچنین دعوت به ایستادگی و جهاد و مبارزه برضد حکومت

عثمانی، که میهن شاعر را تاراج کرده بود، و مبارزه‌طلبی در برابر کشورهای انگلیس و فرانسه و آمریکا، که با دسیسه و نیرنگ موجب تقسیم جهان عرب شدند، در اشعار او مشهود است، شاعر حتی فریاد اعتراض خویش را در برابر اعرابی که در برابر بیگانگان و استعمارگران تن به ذلت و خواری داده‌اند بلند کرده است و در جای جای اشعار خود آنان را به مبارزه برضد استعمارگران فراخوانده است. رشید سلیم خوری سرانجام در ۱۹۶۰ به زادگاه خویش یعنی بارباره بازگشت و تا هنگام مرگ در لبنان به زندگی ادامه داد، سپس در ۱۹۸۴ از دنیا رفت. بدین ترتیب سراسر کشورهای عربی در ماتم سوگ او نشستند، زیرا یکی از برجسته‌ترین شاعران خود را از دست دادند.

۴. مخالفت شاعر با روحیه تسلیم و پذیرش ظلم در اندیشه مسیحیت

اگرچه رشید سلیم خوری شاعری مسیحی است، اما به دلیل شرایط دینی کشورش و زندگی در کشوری که جمعیت غالب آن مسلمانان است، از اندیشه‌های اسلامی تأثیر پذیرفته و کاملاً به آنها خو گرفته و با تعالیم اسلام آشنایی داشته است. این موضوع با بررسی اشعار و موضوعات شعری وی قابل مشاهده خواهد بود.

شهرت رشید سلیم خوری مرهون روحیه جهادطلبی، بیگانه‌ستیزی و میهن‌دوستانه اوست که در سروده‌های میهنی و ملی‌گرایانه وی جلوه‌گر شده است. او در اشعار خود به خوبی توانسته است تاریخ مبارزه‌ها و شکست‌های ملت عرب را پس از آغاز جنگ جهانی اول به تصویر بکشد. این شاعر در قصیده‌های حماسی و میهن‌پرستانه خود همواره به تحریک روحیه مبارزه‌طلبی، استکبارستیزی، جهاد و حماسه‌آفرینی میان امت عرب می‌پرداخت و آنان را به جهاد، مبارزه و مقاومت در برابر کشورهای استعمارگری همچون انگلیس، فرانسه و اسرائیل، که لبنان را به زیر سلطه خود کشیده بودند، تشویق می‌کرد.

شاعر در یکی از سروده‌های خود تسلیم‌بودن و ظلم‌پذیری را نه

تنها در پایین‌ترین مراتب آن، یعنی ازسوی والدین، و در اجتماع کوچکی همچون خانواده نفی می‌کند، بلکه معتقد است اگر فرزند در برابر ظلم والدین خود خاموش و تسلیم باشد، در جامعه نیز انسانی سازش‌کار خواهد بود.

لا تَرْضَ صَفْعاً وَلَوْ كَفَّ وَالِدُهُ / مَاقَالَ رَبُّكَ أَنْ يَسْتَعِيدَ الْوَلَدُ / مَا أَبْعَدَ الْعُرْءُ عَنْ بَيْتٍ وَعَنْ وَطَنِ / بِالذَّلِّ فِيهَا تَرْبَى الْأُمُّ مَنْ تَلَدُ (خوری، ۱۹۷۱: ۷۶۴)

ترجمه: به سیلی خوردن راضی مشو، هرچند از دست مادرت باشد / خداوند نفرموده است که فرزند باید به بردگی گرفته شود / چقدر عزت و سربلندی دور است از خانه و وطنی که در آن مادر فرزند خود را به پذیرش ذلت تربیت می‌کند.

شاعر چنین مفهومی را با مثال سیلی خوردن فرزند ازسوی مادر به تصویر می‌کشد؛ شاعر عقیده دارد انسان در هیچ شرایطی نباید تن به خاری و ذلت دهد و به سیلی خوردن راضی شود، حتی اگر این سیلی ناحق ازسوی مادر باشد. به عقیده شاعر، جامعه‌ای که در آن انسان‌ها با روحیه ذلت‌پذیری تربیت شوند، هرگز به عزت و ارجمندی دست نخواهند یافت. این در حالی است که عکس چنین مفهومی در کتاب مقدس انجیل وجود دارد، به گونه‌ای که گفته شده اگر کسی به گونه راست شما سیلی زد، گونه چپ خویش را نیز در اختیار او بگذارد. (انجیل متی، ۳۹/۵). شاعر در این قصیده مخالفت خود را با چنین مفهومی ابراز می‌کند و سازش و نرمی با زورگویان را منجر به ایجاد احساس خواری و ذلت و غلبه اشخاص زورگو بر انسان‌های سازش‌کار می‌داند، از این رو چنین سازشی را ناپسند می‌داند.

با وجود اینکه جهاد امری اجتماعی است، ولی بر هر فردی واجب است که اگر هیچ‌کس با وی همراهی نکند، خود به کوشش برخاسته و عامل شروع‌کننده و تشویق‌کننده دیگران در این امر باشد (اسلامی، ۱۳۶۴: ۲۱۶). شاعر مطابق با این رویکرد اسلامی، علاوه بر باورمندی به اندیشه جهاد و استکبارستیزی، در بسیاری از اشعار ملی‌گرایانه خود بر ضرورت وجود چنین اندیشه‌ای میان جوامع عربی، به‌ویژه لبنان، حتی مسیحیان تأکید می‌کند و آنان را به

مجاهده‌طلبی، مبارزه و پایداری در برابر مستکبران و استعمارگران سفارش می‌کند.

او در این سروده‌ها مردم لبنان را به جهاد برضد مستکبران و قدرت‌های استعمارگر جهان فرا می‌خواند و آنان را در راه رسیدن به استقلال به مبارزه و شهادت‌طلبی دعوت می‌کند. همچنین در اشعار دیگری از این دست به تقویت روحیه همبستگی و اتحاد میان مردم می‌پردازد و آنان را به جهاد با استعمارگران و داشتن آمادگی نظامی در برابر آنان تشویق می‌کند. در همین راستا، شاعر برخی از سروده‌های خود را با عنوانی همچون جهاد، صیحة الجهاد و رفاق الجهاد و... نام‌گذاری کرده است.

۵. ستایش پیامبر به عنوان بهترین آموزگار جهاد و استکبارستیزی

اشعار مربوط به مدح و ستایش پیامبر اسلام (ص)، یعنی مدیحه‌های نبوی، بخشی از اشعار دینی به شمار می‌رود که در دوره معاصر به مناسبت‌های مختلف و با اهداف مشخصی سروده شده است (جیزاوی، د.ت: ۴۷). بسیاری از شاعران مسیحی، که از سرچشمه فرهنگ اسلامی بهره‌مند بودند، برای گرامی‌داشت و مدح پیامبر اکرم (ص) در بسیاری از مناسبت‌های اسلامی مشارکت می‌کردند و در رخ‌دادهایی که دامن‌گیر عالم اسلامی شده بود عکس‌العمل نشان می‌دادند. اگر در آثار شعری آنان دقت شود، تأثیر قرآن و اندیشه‌های فرهنگ اسلامی در زبان و اندیشه آنان به وضوح مشاهده خواهد شد، چنانچه گویی این شاعران مسیحی از زبان شاعری مسلمان سخن می‌گویند» (شلتاغ عبود، ۱۳۸۵: ۳۱). شاید بتوان چنین سروده‌هایی را به سان ابزاری مناسب برای اهداف شعری این شاعران دانست.

در این زمینه، رشید سلیم خوری نیز برخی اشعار خود را به مدح پیامبر اسلام (ص) اختصاص داده است. شاعر در این قصیده‌ها از احساسات و عواطف سرشار خویش نسبت به پیامبر اسلام (ص) سخن گفته و شخصیت پیامبر اسلام (ص) را به عنوان کسی که

توانست پس از ایجاد برادری میان مسلمانان به جهاد و مبارزه علیه مستکبران و سرکشان بپردازد، ستوده است. همچنین مسیحیان و مردم لبنان را در زمینه ظلم‌ستیزی و عدم همراهی با زورگویان به الگو گرفتن و پیروی از روحیه ظلم‌ستیزانه و جهادگرانه پیامبر (ص) در برابر کافران و مخالفان برای جهاد و رویارویی با مستکبران و کشورهای استبدادگری نظیر انگلیس و فرانسه و اسرائیل تشویق می‌کند.

تأثیرپذیری رشید سلیم خوری از بسیاری اندیشه‌های اسلامی و آرمان‌های پیامبر اسلام موجب شد تا مسیحیان نسبت به اندیشه‌های او احساس نارضایتی کنند. «بسیاری از طائفیون متعصب به این بهانه که شاعری مسیحی دم از پیامبر (ص) و دین اسلام می‌زد، بر او خرده می‌گرفتند و به عقاید دینی او طعنه می‌زدند و او را متهم به کفر نسبت به انجیل و تعالیم آن می‌نمودند تا جایی که مسیحیان او را متهم به مسلمانی و جنگ با مسیحیت کردند. از این رو، برخی متعصبان خصومت شدیدی را علیه وی نشان دادند و سعی کردند او را دشمن مسیح جلوه دهند، زیرا دیدگاه او درباره حضرت محمد (ص) و اسلام دیدگاهی مدافعانه بود» (yazici, 2020: 56). سرانجام طعنه‌ها و خرده‌گیری‌های مسیحیان نتوانست اندیشه‌های این شاعر را تحت تأثیر خود قرار دهد، چرا که او پیوسته مسیحیان را درباره سازش و ملایمت با ستم‌گران سرزنش می‌کرد و خود همچون یک مدافع انقلابی نه تنها به تسلیم و تحمل خواری تن نمی‌داد، بلکه مسیحیان را نیز به رهاکردن آموزه‌های سازش‌گرانه مسیح سفارش می‌کرد. به عقیده شاعر چنین آموزه‌هایی مسیحیان را همچون گوسفندانی رام بار آورده و آنان را وادار کرده تا به هر کاری که استعمارگران می‌خواهند تن دهند. او در یکی از قصاید خود پس از مدح پیامبر ایشان را این گونه توصیف می‌کند:

أَلَا أُنْزِلَتْ إِنْجِيلًا جَدِيدًا / يُعَلِّمُنَا الْإِبَاءَ لَا خُنُوعًا (خوری، ۱۹۷۱: ۳۰۹)
ترجمه: آیا تو انجیل جدیدی نفرستادی که به ما به جای تسلیم‌بودن مقاومت را آموخت.

شاعر عقیده دارد که مسیحیان به جای اینکه مسیحی‌وار تن به

سازش و تسلیم دهند، می‌بایست مسلمان‌گونه و با شمشیر پیامبر اسلام به جهاد و مقابله با ستمگران به پا خیزند و در دفاع و پشتیبانی از وطن خویش با مال، جان، اسلحه و تمام امکانات خود در برابر مستکبران و استعمارگران بایستند و به آموزه‌های دین پیامبر اکرم (ص) دست یازند و مدافع آزادی و استقلال میهن خویش باشند. او همواره در اشعار خود شخصیت پیامبر اسلام را به‌عنوان کسی که، به‌جای تسلیم‌بودن، مبارزه‌طلبی و جهاد را به مردم آموخت، می‌ستاید.

۶. تأکید بر آمادگی تسلیحاتی در جهاد با تکیه بر تعالیم قرآن

رشید سلیم خوری، با هدف جهاد و مبارزه علیه استکبار و دفاع از میهن و با بهره‌گیری از آیات قرآن، مردم ملت خود را به آمادگی نظامی و مسلح‌شدن به تجهیزات نظامی فرامی‌خواند. این موضوع از مباحثی است که با اصول و مبانی اسلامی رابطه نزدیکی دارد و در قرآن نیز بر ضرورت این امر تأکید شده است:

إِرْهَبْ عَدُوَّكَ بِالرِّبَاطِ تُعِدُّهُ / وَالْخَيْلَ رِخْ جَائِثٌ وَسُنُونُ / لَوْ لَمْ يَكُنْ حَقُّ الدِّفَاعِ مُقَدَّسًا / مَا كَانَ لِلْحَمْلِ الْوَدِيعُ قَرُونُ (خوری، ۱۹۷۱: ۷۶۱)

ترجمه: با لوازم و ابزارهای جنگی و با اسبان و سواره‌نظام خود، که (برای جنگ) آماده می‌کنی، دشمن خود را بترسان. اگر دفاع‌کردن از حقوق مقدس به شمار نمی‌رفت، گوساله فاقد شاخ بود.

شاعر برای بیان این منظور، با به‌کارگیری یک بینامتن، معنا و تصویری را، که در متن پیشین (قرآن) ابداع شده، به‌عنوان ابزاری در راستای تأیید مقصود خویش و تأثیر بیشتر برخواننده به کار بسته است. وی با الهام‌گرفتن از آیه ۶۰ سوره انفال کوشیده است، ضمن بیدار نمودن روحیه حماسه‌آفرینی و جهاد میان ملت عرب، آنان را به ایجاد آمادگی نظامی در برابر تجاوز دشمنان تشویق کند. براین اساس، ملت خود را برای پیشگیری از استیلای استعمارگران بر جامعه مسلمانان به مجهز شدن انواع توانمندی‌های مادی و معنوی تشویق می‌کند. در بیت بعدی، شاعر، با آوردن نمونه

دیگری از این‌دست، دفاع و مبارزه علیه ظلم را از حقوق مقدس تمام موجودات می‌داند. او، برای اثبات ادعای خود، شاخ‌های قوچ را همچون ابزاری برای دفاع این حیوان مثال می‌زند و با کاربرد چنین تمثیلی وجود ابزار و آلات مبارزه از ضروریات رویارویی با دشمن برمی‌شمارد. شاعر همچنین در قصیده «تسلّحوا»، چنان‌که از عنوان آن پیداست، بر آمادگی تسلیحاتی برای جهاد در برابر مستکبران تأکید می‌کند:

تَسَلَّحُوا وَاسْتَعِدُّوا / لِلدَّهْرِ سَلْمًا وَحَرْبًا / فَالْيَتُّ ظَفَرٌ وَنَابٌ / لَوْلَاهُمَا كَانُ كَلْبًا (همان، ۴۶۱)

ترجمه: سلاح بگیرید و آماده نبرد با روزگار در حالت‌های صلح و جنگ شوید، چراکه شیر اگر چنگال و دندان نداشته باشد همچون سگ است.

رشید سلیم خوری برای به تصویر کشیدن ضرورت آمادگی تسلیحاتی برای جهاد نمونه‌ها و تمثیل‌های بسیاری را در شعر خود به کار برده است:

وَعِشْ الزَّكَاةَ بِكَفِّ الْجَوَادِ / كَسِيفِ الْجِهَادِ بِكَفِّ الْبَطْلِ (همان، ۵۰۲)

ترجمه: زکات در دست انسان بخشنده / همچون شمشیر در دست مبارز است.

شاعر، در بیت بالا از قصیده «رفاق الجهاد»، مالی را که شخص بخشنده برای زکات می‌بخشد همچون شمشیری می‌داند که انسان مبارز هنگام جهاد در دست می‌گیرد؛ به این معنا که شمشیر و سلاح را از تجهیزات ضروری برای جهاد می‌داند. در این بیت، شاعر برای تأکید بر ضرورت جهاد آن را همچون زکات که یکی از فروع دین اسلام به شمار می‌رود دانسته است و از آن در تشبیه خود استفاده نموده است.

۷. همبستگی و اتحاد دینی؛ نخستین گام به‌سوی جهاد

وحدت ضرورتی همیشگی در جوامع انسانی است. اسلام نیز در تعالیم خود بر لزوم چنین ضرورتی برای داشتن جامعه‌ای منسجم و همبسته تأکید دارد و همواره مسلمانان را از تفرقه و اختلاف برحذر

می‌دارد و آنان را به اتحاد و هم‌دلی فرامی‌خواند (آل عمران، ۱۰۳) و از نزاع و تفرقه به‌عنوان عاملی برای نابودی قدرت و سستی و ازبیدن رفتن عزت یاد می‌کند (انفال، ۴۶). از آنجاکه وحدت و همبستگی از مقدمات جهاد شمرده می‌شود، رشید سلیم خوری، ضمن باورمندی به چنین ضرورتی و با تأثیرپذیری از اندیشه اسلامی در شماری از اشعار خویش، ندای همبستگی و اتحاد سرمی‌دهد و از شعر خود به‌عنوان ابزاری برای نابودی اختلاف و تفرقه میان جوامع عربی و هم‌میهنان خویش در راستای آمادگی برای مجاهده با مستکبران و رسیدن به استقلال استفاده می‌کند.

شاعر در قصیده «إلى شباب العرب» برای تشویق جوانان میهن خویش به سازش و همبستگی و ایجاد وحدت میان امت عربی برای جهاد و رویارویی با دشمنان و استعمارگران چنین می‌سراید:

عِشْ لِلْمُروبه هائِقاً/ بحياتها ودوامها/ وامدّد يَمِينِ الْحَبِّ/ يا لبنانها لشأمها (خوری، ۱۹۷۱: ۳۹۸)

ترجمه: به‌خاطر عرب‌بودن زندگی کن / و برای حیات و ماندگاری آن فریاد بزن / ای لبنان به‌سوی شام دست دوستی را دراز کن.

او در این ابیات سازش و تساهل میان کشورهای عربی را تنها در زمینه ایجاد برادری و محبت میان افراد جامعه عرب جایز می‌داند. از دیدگاه رشید سلیم خوری، مردم جوامع عربی می‌بایست ازسویی دارای روحیه مودت و مهربانی میان خود، ازسوی دیگر دارای روحیه جهاد و مبارزه‌طلبی در برابر دشمنان خویش باشند. با توجه به تأثیرپذیری اندیشه‌های شاعر از آیات قرآن می‌توان چنین اندیشه‌ای را برگرفته از تعالیم قرآن و اسلام دانست که بیان‌گر تأکید بر ضرورت ایجاد رابطه اخوت میان مسلمانان و سرسخت‌بودن آنان با دشمنان است (فتح، ۴۸).

شاعر به‌خوبی دریافته بود که نخستین و اساسی‌ترین گام در راه جهاد و رویارویی با مستکبران و استعمارگران وجود وحدت و یکپارچگی داخلی است، زیرا تا زمانی که انسجام و وحدت لازم میان اقشار و گروه‌های یک ملت وجود نداشته باشد، آن ملت هرگز نخواهد توانست در جهاد با دشمنان خود پیروز شود. بنابراین، رشید

سلیم خوری، ضمن آگاهی کامل نسبت به لزوم ایجاد چنین ضرورتی در جامعه، مردم را به همبستگی و سازش و وحدت میان خود به‌عنوان اصلی زمینه‌ساز در راه جهاد با دشمنان فرامی‌خواند. او در ابیات پایانی قصیده «بُعْثنا»، به کمک تشبیه، ضرورت همبستگی در جهاد را به‌خوبی به تصویر می‌کشد:

وما ضَرُّنا أنْ لمْ يَكُ العَرَبُ وَحدَةً/ وَقَدْ وَحَّدْتنا فِي الجِهَادِ المقاصدُ/ أصابعُ كَفِّ الحَرِّ فِي العَدِّ حَمْسَةً/ وَلَكِنَّها فِي مَقْبَضِ السَّيفِ واحدٌ (خوری، ۱۹۷۱: ۴۷۹)

ترجمه: اگر کشورهای عرب با یکدیگر وحدت ندارند باکی نیست، زیرا به‌هنگام جهاد و جنگ (در برابر بیگانگان) با هم متحد می‌شویم همچون پنج انگشت دست که هنگام برگرفتن شمشیر یکی می‌شود.

شاعر لزوم همبستگی مردم میهن خود را هنگام جهاد همچون انگشتان یک دست می‌داند؛ انگشتان دست انسان فقط زمانی قادر به حمل سلاح و شمشیر است که در کنار یکدیگر بسته بماند.

تعصب‌های دینی از عوامل ایجاد شکاف و نابودی جامعه است که، همچون بیماری فلج‌کننده‌ای، پیوسته در جان ملت‌ها رخنه می‌کند و موجب تفرقه و گاه شعله‌ور شدن آتش فتنه و جنگ می‌شود (الساعی، ۱۴۳۱، ج ۱: ۱۶۷). از سیاست‌های دولت فرانسه و انگلیس در لبنان، ایجاد تفرقه و اختلاف میان مسیحیان و مسلمانان برای جلوگیری از وحدت آنان بود. شاعر با آگاهی از این امر، در بسیاری از اشعار خود، ملت عرب را به داشتن روحیه سازش و تسامح دینی برای رسیدن به همبستگی و یکپارچگی میان هموطنان خویش و امت عربی فرامی‌خواند. از نمونه‌های بارز آن بیت زیر است. او خطاب به جوامع عربی به‌ویژه لبنان می‌گوید:

شريعةُ الْحَبِّ فِي الدنْيا تُوحِّدُكم/ مَهْمَا تَعَدَّدَ أَدْيَانُ وَأَجْناسُ (خوری، ۱۹۷۱: ۱۷۷)

ترجمه: قانون محبت، صرف‌نظر از تنوع ادیان و نژادها، شما را در این دنیا با یکدیگر متحد می‌کند.

شاعر معتقد است تنها عامل پیروزی علیه استبدادگران و

بیگانگان وجود یکپارچگی میان ملت عرب و هم‌سو شدن جوامع عربی با آیین محبت و مهربانی است. هرچند مذاهب و ادیان گوناگون باشد، او دست‌یابی به چنین محبت و عشق وحدت‌آفرینی را، که زمینه‌ساز جهاد و مقابله با بیگانگان است، نتیجه تساهل، سازش و به‌دور بودن از تعصب‌های مذهبی میان ملت عرب می‌داند.

۸. جهاد با دولت‌های استعمارگر اروپایی و اسرائیل

لبنان، به دلیل موقعیت استراتژیک خود و دارا بودن منابع طبیعی و انسانی متنوع، شرایط مطلوب آب‌وهوایی و جغرافیایی، همچنین وجود بسیاری از پناهندگان فلسطینی در این کشور، مورد توجه کشورهای دوروزدیک از جمله اروپا قرار گرفته است، به‌گونه‌ای که این کشورها لبنان را کانالی امن برای نفوذ در سایر کشورهای منطقه می‌دانند (حطیط، ۲۰۱۲: ۳۶). این کشور در جنگ جهانی اول پس از آنکه موفق شد از سلطه امپراتوری عثمانی نجات یابد، به مدت ۲۳ سال تحت حمایت کشور فرانسه قرار گرفت.

ازسوی دیگر، همسایگی لبنان با رژیم اشغال‌گر و آسیب‌پذیری آن در برابر تجاوزات مکرر از این کشور منطقه‌ای ناامن و بی‌ثبات ساخته است (حجازی، ۱۳۸۵: ۲۱). در ۱۹۴۸م پس از شکل‌گیری اسرائیل بخش‌هایی از جنوب لبنان اشغال شد و این روند نوزده سال ادامه یافت، تا اینکه در ۱۹۶۷ اسرائیل بخش‌های دیگری از جنوب لبنان را محاصره کرد؛ دهه ۱۹۷۰ اوج کشمکش اعراب و اسرائیل و تداوم جنگ داخلی لبنان بود (همان، ۵۴-۵۵).

رشید سلیم خوری، با آگاهی از چنین شرایطی، ریشه بسیاری از نابسامانی‌های کشور از جمله شرایط بد اقتصادی و آوارگی مردم لبنان را وجود سیاست‌گذاری‌ها و مداخله قدرت‌های بیگانه‌ای همچون فرانسه، انگلیس و اسرائیل در مسائل کشور می‌داند. او، برای رهایی از سلطه استبداد و بیرون‌راندن قدرت‌های بیگانه از کشور، مردم میهن خود را همواره به جهاد و مبارزه علیه بیگانگان تشویق و به آنان توصیه می‌کرد تا رسیدن به استقلال از پای نایستند. شاعر در مقدمه دیوان الأعاصیر خود درباره ضرورت جهاد و

پیکار با استعمارگران چنین بیان می‌کند: «بی‌شک، اگر من شاعری فرانسوی یا انگلیسی بودم، قلم خویش را وقف دعوت به صلح و مهربانی می‌کردم، اما من یک شاعر لبنانی هستم و در زندگی خویش هدفی بالاتر از دعوت ملت‌م نسبت به بغض استعمارگران و جهاد با آنان ندارم» (خوری، ۱۹۷۱: ۲۹۸). به عقیده شاعر، جنگ و جهاد با مستکبران و استعمارگران مقدس‌تر از صلح با آنان است، چراکه اگر انسان برده‌ای ضعیف باشد و عالم را به صلح دعوت کند نشان‌گر ذلت وضعف اوست (همان، ۲۹۸). به عقیده شاعر، صلح و سازش هنگامی ارزشمند است که همراه با قدرت باشد، از این‌رو، شاعر از مردم خویش می‌خواهد که ابتدا توانایی روبرویی با دشمن را در خود ایجاد کنند و پیش از برقراری هرگونه رابطه دوستانه با اروپا، در درجه نخست، با جهاد و پیکار خویش، غل و زنجیر اسارت و استعمار آنان را از خود بکشایند. چنین عقیده‌ای در تعالیم اسلامی و سخن پیامبر اسلام (ص) نیز تأکید شده است. ایشان درباره ترغیب به گذشت و صلح در هنگام قدرت می‌فرمایند: «سزاوارترین مردم به گذشت کردن تواناترین آنان بر کیفر رساندن است» (معانی الأخبار، ج ۱: ۱۹۶).

نمود خشم و انزجار شاعر را نسبت به استعمارگرانی همچون فرانسه و انگلیس می‌توان در قصیده «الحق لا یتجسس» (خوری، ۱۹۷۱: ۳۴۷-۳۴۴) جست‌وجو کرد. در این قصیده، شاعر بیان می‌کند که چگونه فرانسوی‌ها مردم کشور سوریه را به بهانه اصلاح بیچاره کردند و با تانک و مسلسل به نیاز مردم شام پاسخ گفتند. او در این سروده تمام دولت‌های اروپایی را دشمن لبنان و شام معرفی می‌کند. شاعر در پایان قصیده برای مدافعان و مجاهدان آزادی وطن از سلطه استعمارگران دعا می‌کند و برای وطن‌فروشان و حامیان فرانسه آرزوی سرنگونی می‌کند.

شاعر در یکی دیگر از قصاید خود با عنوان «بقی اسرائیل» ملت خود را به جهاد و مبارزه‌ای تمام‌عیار علیه این رژیم دعوت می‌کند؛ مبارزه‌ای سخت که مجروحان آن به حال کشته‌شدگان این نبرد غبطه می‌خورند و آرزوی مرگ می‌کنند. او در این قصیده به مردم

فراموش شده‌اید، این کتاب را به تو تقدیم می‌کنم، زیرا در دیار کسی جز تو را زنده نیافتیم.

شاعر عقیده دارد تنها کسی که در سرزمین او زنده است و می‌تواند اشعارش را به وی هدیه کند شهیدان هستند؛ چنین باوری را می‌توان در تعالیم اسلامی نیز جست‌وجو کرد (آل عمران، ۱۶۹).

رشید سلیم خوری در مطلع یکی دیگر از قصیده‌های خود با عنوان «شهدا» بهترین مطلع هر قصیده‌ای را سلام و درود پیوسته بر روح پاک شهیدان وطن می‌داند. او در قصیده خود تشبیهات فاخر و زیبایی را برای شهیدان جهاد و دفاع از میهن خویش به کار می‌برد. وی در این قصیده شهیدان را به ستارگانی تشبیه می‌کند که با درخشش خود در آسمان لبنان هدایت‌گری می‌کنند، تاجایی که ستاره‌ثریا به درخشش آنان رشک می‌ورزد.

خَيْرُ الْمُطَالَعِ تَسْلِيمُ عَلَى الشَّهْدَاءِ / أَزْكَى الصَّلَاةِ عَلَى أَرْوَاحِهِمْ أَبَدًا / فَلْتَنْجُنْ أَجْلَالًا وَتَكْرِمَةً / لِكُلِّ حُرٍّ عَنِ الْوَطَانِ مَاتَ فِدَى / يَا أَنْجَمَ الزُّهَرِ الَّتِي سَطَعَتْ / فِي جَوْ لَبْنَانَ لَشُعْبِ الضَّلِيلِ هُدًى (همان، ۳۲۱ - ۳۲۲)

ترجمه: بهترین سرآغازها درود بر شهیدان است / پاک‌ترین دعاها پیوسته (تقدیم) روح ایشان باد / می‌بایست سر تعظیم فرود آورد / در برابر هر آزاده‌ای که برای وطن جان داد / ای ستاره‌های درخشانی که درخشیدید / در فضای لبنان و برای ملت گم‌کرده راه آن هدایت‌گری نمودید...

او، در جای دیگری از این قصیده، شهیدان میهن خود را همچون قهرمانانی می‌داند که هیچ مادری امثال آنان را برای جهاد و مبارزه نزاییده و نخواهد زایید:

تِلْكَ الْجَبَابِرَةُ الْأَبْطَالُ مَا وَلَدَتْ / لِلْحَرْبِ أَمْثَالَهُمْ أَمْ وَلَنْ تَلِدَا...
شاعر در قصیده «عید الأضحی»، که به مناسبت عید قربان سروده است، با هدف قدردانی از شهیدان مسیحی، که در راه دفاع از میهن جان خود را فدا کرده‌اند، می‌گوید: عید قربان تنها برای مسلمانان نیست، زیرا از نظر فداکاری و ایثار مزیتی میان شهیدان مسیحی و مسلمان وجود ندارد و هر دو در انجام فریضه قربانی

لبنان تأکید می‌کند که آسایش و امنیت زمانی برای اهل زمین ممکن می‌شود که خون این هیولای استعمار، یعنی اسرائیل، ریخته شود:

وَلَا اسْتِقْلَالَ إِلَّا بَعْدَ وَعْيٍ / وَحَرْبٍ بِالصَّرِيرِ وَبِالصَّلِيلِ / سُنْصُلِي غَوْلَ الْإِسْتِعْمَارِ حَرْبًا / يَغَاظُ بِهَا الْجَرِيحُ مِنَ الْقَتِيلِ / وَنَجْرُفُ بَقِّ إِسْرَائِيلَ جَرْفًا / إِلَى قَاعِ الْبَحِيرَةِ فِي «الْجَلِيلِ» / فَلَا تَنْتَفَسِ الصُّعْدَاءُ حَتَّى / نَرِيحَ الْأَرْضَ مِنْ دِمِهِ الثَّقِيلِ (همان، ۸۹۸)

ترجمه: استقلال به دست نخواهد آمد مگر پس از هوشیاری، جنگی پرسروصدا علیه غول استعمار به راه می‌اندازیم / که در آن مجروحان به مردگان حسرت خواهند خورد / و حشره اسرائیل را کشان‌کشان / به‌سوی ته دریاچه «الجلیل» می‌بریم / و نفس آسوده نخواهیم کشید تا اینکه / زمین را از خون سنگینش آسوده کنیم.

شاعر، برای تمسخر، اسرائیل را پس از شکست خوردن در مبارزه به حشره‌ای ناچیز تشبیه می‌کند که مجاهدان آن را از روی زمین جارو کرده‌اند و دور ریخته‌اند. او تنها راه رسیدن به استقلال و رها شدن از قدرت‌های استعمارگر را جهاد و مبارزه‌ای هوشمندانه و پرقدرد برضد این رژیم می‌داند.

۹. گرامی‌داشت شهیدان جهاد

از آنجاکه تکریم و تقدیس شهیدان تلاشی مقدس در راستای تشویق به جهاد و استکبارستیزی است، بررسی قصیده‌هایی که شاعر برای حفظ یاد و نام شهیدان و بیان عظمت و ارزش آنان سروده، درخور توجه است. در این راستا، رشید سلیم خوری دیوان الأعاصیر خود را، که شامل بسیاری از اشعار حماسی با موضوعات ظلم‌ستیزانه، استقلال‌طلبانه و آزادی‌خواهانه است، به شهدای میهن خویش اهدا نمود و در پایان این دیوان به رسم سپاس و احترام ابیات زیر را خطاب به شهیدان جهاد سرود:

يَا رِفَاتًا تَحْتَ التُّرَابِ دَفِينًا / مُبْعَدًا عَاطِلَ الرَّمُوسِ نَسِيًا / لَكَ أَهْدِي هَذَا الْكِتَابَ لِأَنِّي / لَمْ أَجِدْ فِي الْبِلَادِ غَيْرَكَ حَيًّا (همان، ۳۵۹)

ترجمه: آه، ای بقایای مدفون در زیر خاک، از (یادها) دور شده و

یکسانند، از این رو که مسیحیان نیز در راه مجد و سربلندی شام قربانیانی را از جنس جوانان مبارز و آزاده فدا کرده‌اند.

لَيْسَ لِلْإِسْلَامِ أَوْ لِلْعِيسَوِيَّةِ / مَا يَهْدِي الْعِيدَ لِلدِّينِ مَزِيَّةُ / نَحْنُ وَالْإِسْلَامُ فِي الْأَضْحَى سَوَاءُ / قَدْ تَقَاسَمْنَا الضَّحَايَا بِالسَّوِيَّةِ

ترجمه: مسلمانان و مسیحیان در عید قربان با یکدیگر یکسانند و این عید متعلق به هر دوی آنهاست / زیرا هر دو به‌طور یکسان قربانیانی (از جنس شهدا) تقدیم کردیم.

شاعر در پایان قصیده برای مبارزان و جهادگران، که جان خود را برای عزت و سربلندی لبنان قربانی کردند، رحمت الهی را طلب می‌کند.

رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَى كُلِّ فَتَى / عَرَبِيٍّ رَاحَ لِلْعُرْبِ صَحِيَّةُ / وَلِيَعِدَ فِينَا وَفِي أَعْقَابِنَا / عِيدَ إِيْمَانٍ بِدِينٍ وَطَنِيَّةٍ (همان، ۳۱۱)

ترجمه: خداوند هر جوان عربی را که برای ملت عرب فداکاری کند مورد رحمت قرار دهد و بایستی پس از ما نیز جشن ایمان به دین میهن‌پرستی انجام شود.

۱۰. نتیجه

رشید سلیم خوری از سرایندگان مسیحی لبنان است که به دلیل زندگی در محیطی اسلامی با باورهای دینی مسلمانان پیوند نزدیکی برقرار کرده و در سروده‌های خود متأثر از رویکردهای اسلامی است. واکاوی و بررسی اندیشه جهاد و استکبارستیزی به عنوان یکی از مبانی دین اسلام در شعر او حکایت از آن دارد که چنین اندیشه‌ای در بسیاری از سروده‌های شاعر نمود یافته است:

- شاعر شخصیت پیامبر اسلام (ص) را به عنوان بهترین آموزگار جهاد و مبارزه با مستکبران می‌ستاید و به مسیحیان سفارش می‌کند که به جای سازش با ظالمان به جهاد و مبارزه طلبی با آنان برخیزند و در زمینه جهاد و مبارزه با مستکبران و زورگويان از سیره پیامبر اسلام (ص) الگو بگیرند.

- شاعر در سروده‌های خویش با بهره‌گیری از تعالیم قرآن بر ایجاد آمادگی نظامی و تسلیحاتی، به عنوان اصلی مهم در جهاد و

عاملی برای هراس افکنی در وجود دشمن، تأکید می‌کند. از این رو، از مردم می‌خواهد تا در راه دفاع و پشتیبانی از میهن خود با مال و شمشیر و تمام امکاناتی که در اختیار دارند به جهاد و مقابله با ستمگران و استعمارگران غرب بپردازند و مدافع آزادی، امنیت و استقلال کشور خود باشند.

- شاعر نخستین گام و لازمه پیروزی در جهاد با مستکبران را وجود یک جامعه متحد، یکپارچه و خالی از تفرقه می‌داند.

- شاعر تنها راه رسیدن به استقلال را مبارزه و جهاد با مستکبران و کشورهای استعمارگر غرب به ویژه انگلیس، فرانسه و اسرائیل می‌داند، از این رو، مردم لبنان را در شعر خود به مبارزه و جهاد با آنان تشویق می‌کند.

- از آنجا که تکریم و تقدیس شهیدان تلاشی مقدس در راستای تشویق به جهاد و استکبارستیزی است، شاعر ضمن گرامی داشت شهیدان جهاد به تحریک و تشویق هم‌میهنان خویش به جهاد و مقاومت در برابر دشمنان و مستکبران پرداخته و از شهیدان جهاد میهن خود به بزرگی یاد کرده است.

منابع

- قرآن کریم
- اسلامی، عباسعلی، ۱۳۶۴، جهاد، تهران: واحد تحقیقات اسلامی، بنیاد بعثت.
- بجنوردی، محمدکاظم موسوی، ۱۳۷۹، دایرةالمعارف بزرگ اسلامی، ج ۹، تهران: مرکز دایرةالمعارف بزرگ اسلامی.
- حجازی، حامد، ۱۳۸۵، یک لبنان مقاومت، یک اسرائیل ادعا، قم: بقية العترة.
- حسینی خاتون‌آبادی، میرمحمد باقر بن اسماعیل، ۱۳۷۵، ترجمه اناجیل (ربعه، چ ۱، انتشارات نقطه.
- حمیدالله، محمد، ۱۳۷۳، حقوق روابط بین الملل در اسلام، ترجمه و تحقیق سیدمصطفی محقق داماد، تهران: نشر علوم اسلامی.
- الخیاط، جلال و علوان، علی عباس و شریف، ازهر و نمزذاب،

حراملی، محمد بن حسن، ۱۱۰۴، وسایل الشیعة، محقق: محمدرضا حسینی جلالی، ج ۱۱، قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام لإحياء التراث.

حطيط، امين محمد، ۲۰۱۲، استراتيجيات الصراع مع الصهيونية المقاومة تحصد الانتصارات ۲۰۲۰-۲۰۱۰، بيروت: دار المحجة البيضاء.

الخوری، رشید سلیم، ۱۹۸۴، أعمال القروی الثرية، بيروت: دار الرائد العربي.

الخوری، رشید سلیم، ۱۹۷۱، دیوان القروی، وزارة الإعلام، مديرية الثقافة العامة.

الساعدي، محمد، ۱۴۳۱، المعجم الوسيط في ما يخص الوحدة والتقريب، ج ۱، تهران، المجمع العالمي للتقريب بين المذاهب الإسلامية، المعاونة الثقافية.

سبزواری، سیدمحمدباقر، ۱۳۴۹، الدين والأدب: نمونه‌ای از ادبیات عرب، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

الدقاق، عمر، ۱۹۷۱، القروي الشاعر الثائر، بيروت: دار الأنوار.

شراره، عبداللطيف، ۱۹۶۶، الشاعر القروي، بيروت: دار صادر.

شزاد، شلتاغ عبّود، ۱۳۸۵، تأثیر قرآن بر شعر معاصر عربی، مترجم: مهدی خرمی، سبزواری: امیدمهر.

محمود، عبدالرحمن عبدالمنعم، ۱۴۱۹، معجم المصطلحات والألفاظ الفقهية، ج ۱، مصر، دار الفضيلة.

مراد محمد، نعيمة، د.ت، العصبية الأندلسية (هجرة الأدب العرب إلى أمريكا الجنوبية)، الإسكندرية: معارف.

Latif Chaudhary، Shahz، 2015، "COAXING BETWEEN RELIGION AND LITERATURE"، International Academic Conference Proceedings Vienna, Austria The West East Institute.

Masarwaha، Nade، 2013، "Religious Beliefs in Pre-Islamic Poetry"، Sociology Study ISSN.

Volf، M، (2008)، "Christianity and Violence"، in Hess Richard S: martens، E.A. war in the Bible and terrorism in the twenty-first century. Eisenbrauns.

YAZICI، Hüseyin، 2021، "A Contemporary Abu Talib: Reşîd Selîm al-Hûrî (Fears and Complexes)"،

یوسف و حسین، طالب مهدی، ۱۳۸۵، تاریخ ادبیات معاصر عرب، مترجم: محمود فضیلت، کرمانشاه: دانشگاه رازی.

سجادی، سیدسعید، ۱۳۹۴، «بررسی بینامتنی قرآنی در شعر رشید سلیم الخوری»، به راهنمایی محمدرضا عزیزی پور، پایان نامه، دانشکده ادبیات و زبان های خارجی، دانشگاه کردستان.

سلیمانی اردستانی، عبدالرحیم، ۱۳۹۲، درآمدی بر الاهیات تطبیقی اسلام و مسیحیت، قم: کتاب طه.

ضیائی بیگلری، محمدرضا، ۱۳۶۳، حقوق بین الملل عمومی، ج ۲، تهران: مؤلف.

فاستر، مایکل ب، ۱۳۸۵، خداوندان اندیشه سیاسی، مترجم: جواد شیخ الاسلامی، ج ۱، تهران: امیرکبیر.

قمی، ابی جعفر محمد بن علی بن حسین شیخ صدوق، ۱۳۷۷، معانی الأخبار، مترجم: عبدالعلی شاهرودی، ج ۱، تهران: دار الکتب الإسلامية.

مطهری، احمد، ۱۳۶۴، جهاد در راه خدا و ابعاد گوناگون آن، قم: راه حق.

نوری، حسین، ۱۳۵۷، جهاد، تهران: نشر فرهنگ اسلامی.

ابن منظور، محمد بن مکرم، ۱۴۱۴، لسان العرب، ج ۳، چ ۳، بیروت: دار صادر.

البعینی، نجیب، ۱۹۹۱، شعراء عرب معاصرون؛ دراسات ومختارات، بیروت: دار المناهل.

الجیزاوی، سعدالدین، د.ت، أصداء الدين في الشعر المصري الحديث، الجزء الأول، مصر: مكتبة نهضة مصر بالفجالة.

Şarkiyat Mecmuası Journal of Oriental Studies

Şarkiyat Mecmuası، Journal of Oriental Studies.

References

The Holy Quran

Al-Baini، Najib، (1991)، Contemporary Arab Poets، Studies and Anthologies، Beirut، Dar al-Manahel.

Al-Daqaq، Omar، (1971)، Al-Qarvi al-Shaer al-Tahir، Beirut، Dar al-Anwar.

Al-Jizawi، Saad al-Din، without date، Asda al-Din fi al-Shaar al-Masri al-Hadith، al-Jazal al-Awl، Misr،

- Mektaba Nahda Misr in Fajla.
- Al-Khayat, Jalal, Ali Abbas Alwan, Azhar Sharif, Yusuf Nimrzabab, Talib Hosni, 2015, History of Contemporary Arab Literature, translated by Dr. Mahmoud Fazilah, Kermanshah, Razi University.
- Al-Khouri, Rashid Salim, (1971), Divan Al-Qaravi, Ministry of Information, Directorate of Public Culture.
- Al-Khouri, Rashid Salim, (1984), Amaal al-Qaravi al-Nasariyyah, Beirut, Dar al-Raed al-Arabi.
- Al-Saadi, Muhammad, (1431 AH), Al-Maajm al-Wasit fi Ma-yakhs al-Wahdah and Al-Taarib, first volume, Tehran, Al-Majjam al-Alami for the rapprochement between the religions of Islam, Al-Maawaneh al-Thaqafiyah.
- Bojnoordi, Mohammad Kazem Mousavi, (1379AH), Big Islamic Encyclopedia, Volume9, Big Islamic Encyclopedia Center.
- Eslami, Abbas Ali, (1364AH), Jihad, Tehran, Islamic Research Unit, Beast Foundation.
- Foster, Michael B, (1385AH), Political Thought, Javad Sheikh Al-Islami, Volume 1, Tehran, Amir Kabir Publications.
- Hamidullah, Mohammad, (1373AH), Laws of International Relations in Islam, translated and researched by Seyyed Mostafa Mohaghegh Damad, Tehran, Islamic Sciences Publishing.
- Hatit, Amin Mohammad, (2012), Strategies of the conflict with al-Zioneh, the resistance and the gathering of victories, (2010-2020), Beirut, Dar al-Mahjah al-Bayda.
- Hijazi, Hamid, (1385AH), a Lebanon of resistance, an Israel of claim, Qom, Baghiya al-Atra.
- Hiraamili, Mohammad bin Hassan, (1104 AH), Shia items, research by Mohammad Reza Hosseini Jalali, volume11, Qom, Al-Al-Bayt Institute, peace be upon her, Lahiya al-Trath.
- Hosseini-khatunabadi, Mir Mohammad Bagharban Ismail, (1375AH), translation of Arbaeh Gospels, first edition, Tanqet publications.
- Ibn Manzoor, Muhammad bin Makram, (1414 AH), Lasan al-Arab, third volume, third edition, Beirut, Dar Sadir.
- Mahmoud. Abd al-Rahman, Abd al-Moneim, (1419AH), Al-Zarmidon al-Alfaz al-Fiqhiyyah, volume 1, Egypt, Dar al-Fadilah.
- Motahari, Ahmad, (1364AH), Jihad in the way of God and its various dimensions, Qom, Way of Truth Murad Mohammad, Naimah, without date, Al-Asba al-Andalusiya (Hijra al-Adab al-Arab to South America), Alexandria, Maarif.
- Nouri, Hossein, (1357AH), Jihad, Tehran, Islamic Culture Publishing Office.
- Qomi, Abi Jafar Mohammad bin Ali bin Hossein Sheikh Sadouq, (1377AH), Ma'ani al-Akhbar, translated by Abdul Ali Shahroudi, vol. 1, Tehran, Dar al-Kitab al-Islamiya.
- Sabzevari, Seyyed Mohammad Baqer, (1349AH), Eddin Valadab, a sample of free Arab literature. Tehran, Tehran University Press.
- Sajjadi, Seyyed Saeed, 2014, "Qur'anic intertextual analysis in the poetry of Rashid Salim Al Khoury", Mohammad Rezazizipour, Thesis, Faculty of Literature and Foreign Languages, University of Kurdistan.
- Sharad, Sheltagh Abboud, (1385 AH), The influence of the Qur'an on contemporary Arabic poetry, translated by Mehdi Khormi, Sabzevar, Omidmehr.
- Sharara, Abdul Latif, (1966), Al-Shaer al-Qaravi. Beirut, Dar Sader.
- Soleimani Ardestani, Abdul Rahim, (1392AH), an introduction to the comparative theology of Islam and Christianity, Qom, Kitab Taha
- Ziaei Begdali, Mohammad Reza, (1363AH), Public International Law Volume 2, Tehran, author.